

"ΤΟ ΣΕΒΑΣΜΙΟ ΣΤΑΥΡΟΠΗΓΙΟ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ"

(Η ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΣΙΑΠΚΑΣ-ΚΑΣΤΑΝΙΑΣ)

του Ιωάννη Χρ. Παπαγιάννη

Συνεχίζοντας την από μακρού χρόνου ενασχόλησή μου με τα σωζόμενα μνημεία του εκκλησιαστικού και μοναστικού βίου της ευρύτερης περιοχής των Σερβίων, επιχείρησα να αναδιφήσω στις πηγές τις σχετικές με την ιστορία της Ιεράς Μονής του Αγίου Αντωνίου Καστανιάς.

Ειρήσθω δε εν παρόδω ότι - συναισθανόμενος τη συγγνωστή, ούτως ή άλλως, ανεπάρκειά μου - δεν εξήλωσα στα πονήματά μου αυτά τη δόξα ιστοριογράφου. Αντίθετα, όντας απλός ερασιστής συσσωρευμένων γνώσεων, επιδιώκω να καταστήσω και άλλους συνεορτάζοντες, "ήρα φέρων", προσφέροντας δηλαδή ως ανταπόδοση στους ιστορικές κάτι εξίσου ηδύ και αρεστό .

Α.Γεωγραφική θέση της Μονής - Τοπωνυμολογία

Στις μεσημβρινές κλιτύες του Τίταρου, δέκα περίπου χιλιόμετρα νοτιοδυτικά της Καστανιάς και σε μια τοποθεσία ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, σώζεται μέχρι τις ημέρες μας η Ιερά Σταυροπηγιακή Μονή του Αγίου Αντωνίου, η αποκαλούμενη και Μονή της Σιάπκας.

Τίταρος ή Τιτάριον όρος αποκαλείται η οροσειρά στα όρια της Μακεδονίας και της Θεσσαλίας, που ορίζεται ανατολικά από τον Όλυμπο, βόρεια και δυτικά από τα Πιέρια και νότια από την κοιλάδα του Σαρανταπόρου, που την διαχωρίζει από τα Καμβούνια όρη. Από το Τιτάριο όρος πήρε το όνομά του και ο ποταμός Τιταρήσιος ή Τιταρησσός ή - μετέπειτα - Εύρωπος και - σήμερα - Σαραντάπορος.

Πρώτος, από τους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς και περιηγητές, αναφέρεται στον Τιταρησσό ποταμό και το Τιτάριο όρος ο Όμηρος. Συγκεκριμένα, στην Ιλιάδα (Β,749-755), μνημονεύοντας το στόλο που έστειλαν στην Τροία οι Αινιάνες ("Ενιήνες") και οι Περραιβοί, αναφέρει : " τω δ' Ενιήνες έποντο μενεπτόλεμοι τε Περραιβοί/οι περί Δωδώνην δυσχείμερον οικί' έθεντο/οι τ' άμφω ιμερτόν Τ ι τ α ρ η σ σ ό ν έργ' ενέμοντο/ος ρ' ες Πηνειόν προΐει καλίρροον ύδωρ/ουδ' ο γε Πηνειώ συμμίσχεται αργυροδίνη/αλλά τε μιν καθύπερθεν επιρρέει ηύτ' έλαιον/όρκου γαρ δεινού Στυγός ύδατος εστίν απορρώξ.", δηλαδή " τον ακολουθούσαν οι Αινιάνες και οι ατρόμητοι Περραιβοί/αυτοί που είχαν χτίσει τα σπίτια τους γύρω από την κατοικήσιμη Δωδώνη/και αυτοί που δούλευαν τη γη γύρω από τον όμορφο Τ ι τ α ρ η σ σ ό / αυτόν που χύνει τα όμορφα νερά του στον Πηνειό/δεν ανακατώνεται όμως με τον Πηνειό με τις ασημένιες δίνες/αλλά τα νερά του κυλούν από πάνω του σαν λάδι/γιατί είναι παρακλάδι των νερών της Στύγας, που είναι όρκος φοβερός."

Ο Ησίοδος - στο έργο του "Ασπίς Ηρακλέους" - μας μιλά για κάποιον Μόψο, που γεννήθηκε κοντά στον Τιταρησσό : " Μόψον τ' Αμπυκίδη, Τ ι τ α ρ ή σ ι ο ν ", δηλαδή " τον Μόψο, το γιο του Αμπυκίδη, τον καταγόμενο από τον Τιταρησσό " .

Παρόμοια αναφορά συναντάμε στα "Αργοναυτικά" του Ορφέα και αργότερα στα "Αργοναυτικά" του Απολλώνιου του Ρόδιου. Συγκεκριμένα : " και Μόψον, Τ ι τ α ρ ή θ ε ν, ον Άμπυκι νυμφευθείσα Χαονίην υπό φηγόν Αρηγονίς εξελόχευσεν ", δηλαδή " και το Μόψο, από τον Τ ι τ α ρ ο , τον οποίο η Αρηγονίδα , αφού παντρεύτηκε τον Άμπυκα , γέννησε κάτω από τη βαλανιδιά της Χαονίας " .

Ο μεγάλος περιηγητής Στράβωνας - περιγράφοντας τη γεωγραφία της Άνω καλούμενης Μακεδονίας - μνημονεύει τα ακόλουθα : " διελθών (ο Πηνειός) τας των Λαπιθών πόλεις και Περραιβών τινάς συνάπτει τοις Τέμπεσι, παραλαβών πλείους ποταμούς, ων και ο Εύρωπος, ον Τ ι τ α ρ ή σ ι ο ν είπεν ο ποιητής (εδώ ο Στράβωνας αναφέρεται στον Όμηρο), τας πηγάς έχοντα από του Τ ι τ α ρ ί ο υ όρους, συμφυούς τω Ολύμπω, ο καντεύθεν άρχεται διορίζειν την Μακεδονίαν από της Θετταλίας ", δηλαδή " αφού λοιπόν περάσει (ο Πηνειός) κοντά από τις πόλεις των Λαπιθών και κάποιες από τις πόλεις των Περραιβών, συναντά τα Τέμπεη, παίρνοντας στην κοίτη του τα νερά και πολλών άλλων ποταμών, όπως του Εύρωπου, τον οποίο ο ποιητής ονομάζει Τ ι τ α ρ ή σ ι ο και ο οποίος έχει τις πηγές του στο Τ ι τ α ρ ι ο όρος, και ενώνεται με τον Όλυμπο στην περιοχή που αυτός αρχίζει να σχηματίζει τα όρια ανάμεσα στη Μακεδονία και τη Θεσσαλία " .

Κατά τους ελληνιστικούς και τους ρωμαϊκούς χρόνους, η οροσειρά του Τίταρου ονομάζεται από τους περιηγητές "Βολουστάνα" ή "Βωλουστάνα". Πράγματι, ο Τίτος Λίβιος, περιγράφοντας ένα στρατηγικό ελιγμό που επιχείρησε ο βασιλιάς της Μακεδονίας Περσέας προκειμένου να εμποδίσει τις ρωμαϊκές λεγεώνες του ύπατου Κόιντου Μάρκιου Φίλιππου να εισβάλλουν στη Μακεδονία, αναφέρει τα ακόλουθα : " In jugum Cambuniorum montium (Volustana ipsi vocant) decem millia armaturae juvenum cum duce Asclepiodoto mittit ", δηλαδή " στις ακρώρειες των Καμβουνίων ορέων (οι ντόπιοι ονομάζουν την περιοχή Βολου-στάνα) στέλνει δέκα χιλιάδες οπλισμένους άνδρες με επικεφαλής τον Ασκληπιόδοτο ". Παρόμοιες αναφορές συναντούμε και στη "Γεωγραφικήν Υφήγησιν" του Πτολεμαίου Κλαύδιου και, αργότερα, στο Στέφανο τον Βυζάντιο.

Το τοπωνύμιο αυτό προέρχεται - σύμφωνα με κάποιους ιστοριοδίφες - από την παραφθορά της σύνθεσης των λέξεων "Βώλου" + "στενά". Ο Μ.Δήμιτσας αναφέρει, περιγράφοντας το γεωγραφικό περίγυρο της πόλης των Σερβίων, τα εξής : " αυτή η πόλις φύσει λίαν οχυρά ούσα περιεβάλλετο κατά τον μεσαιώνα υπό τείχους, πύργων και φρουρίου, ων τα ερείπια και νυν έτι σώζονται και αποτελεί την κλείδα και την θύραν ούτως ειπείν της στενής διόδου (κλεισούρας), ήτις σχηματίζεται μεταξύ των Καμβουνίων αφενός και των Πιερικών ορέων αφ' ετέρου και δι' ης άγει η εκ της Μακεδονίας εις την Θεσσαλίαν οδός, υπό των αρχαίων Β ω λ ο υ σ τ ά ν α (Βώλου στενά) καλουμένη και υπό τινος ποταμού διαρροεμένη, όστις ένεκα της ελικοειδούς πορείας ονομάζεται Σαραντάπορος "

Κατά τον ακάματο μπλατισιώτη μελετητή Αντώνιο Κεραμόπουλλο, προέρχεται από την παραφθορά της σύνθεσης των όρων "Βάλλας" + "στενά" ("Βάλλας στενά" > "Volustana" > "Βολούστανα"). Τοποθετεί μάλιστα την αρχαία "Βάλλα" στη νότια έξοδο των στενών του Σαρανταπόρου, στην περιοχή των Καμβουνίων ΒΔ της Ελασσόνας, όπου σήμερα υπάρχει χωριό με το όνομα Βουβάλα. Τα ερείπια όμως της αρχαίας πόλεως που σώζονται εγγύτητα στο χωριό αυτό - σε μία εξαιρετικά οχυρή θέση - ανήκουν στην περραιβική πόλη Άζωρο. Η Άζωρος, που μαζί με τη Δολίχη και το Πύθιο αποτελούσαν ομοσπονδία γνωστή ως Περραιβική Τρίπολη, άνθισε από τους αρχαίους κλασικούς μέχρι και τους ύστερους βυζαντινούς χρόνους. Η "Βάλλα" ("Vallae") ή "Ουάλλαι", αντίθετα, υπήρξε πόλη της αρχαίας Μακεδονίας. Μετά δε τις ανασκαφές, που διενήργησαν διαδοχικά ο γάλλος L.Henrey (1855) και οι έλληνες αρχαιολόγοι Κ.Ρωμαίος (1937), Φ.Πέτσας και Μ.Ανδρόνικαν, αποκαλύφθηκαν, μεταξύ των σημερινών οικισμών της Βεργίνας και της Παλατίτσας του Νομού Ημαθίας, τα ερείπια της πόλης, η ακρόπολη της οποίας δέσποζε στο πέρασμα από την Ημαθία προς την Πιερία και τη Θεσσαλία. Ο Μ. Δήμιτσας μάλιστα εκτός της Βάλλας ή των Ουάλλων μνημονεύει και άλλο πόλισμα, τις "Φυλακές" : " αναφέρονται δε παρά των αρχαίων (σημείωση του γράφοντος : πρόκειται για τον Πτολεμαίο Κλαύδιο) και δύο πόλεις, αι Φυλακαί και Ουάλλαι ή Βάλα, κείμεναι εν τη Πιερία παρά τον Αλιάκμονα, εξ ων η μεν πρώτη έκειτο εν τη θέσει του νυν χωρίου Παλαιογρατσάνου μεταξύ Σερβίων και Βελβεντού, η δε δευτέρα βορειότερον αυτής επί της δεξιάς όχθης του ποταμού ". Πάντως, δεν πρέπει να απορρίψουμε εντελώς την ετυμολογική αυτή συσχέτιση του Κεραμόπουλλου, αν μάλιστα λάβουμε υπ' όψιν μας ότι η είσοδος των στενών του Σαρανταπόρου βρίσκεται πάρα πολύ κοντά στα σύνορα της Πιερίας αλλά και στην αρχαία περραιβική πόλη Πύθιο, στην οποία είχε μεταφερθεί κατά την προρωμαϊκή εποχή ο πληθυσμός της Βάλλας. Σχετικώς μας διασώζει ο Στέφανος Βυζάντιος τα ακόλουθα : " Θεαγένης εν Μακεδονία Β α λ λ α ί ο υ ς μεταγαγών εις τον νυν λεγόμενον Πύθιον τόπον "

Από άλλους πάλι μελετητές συσχετίζεται η λέξη "Βολουστάνα" με τον όρο "Οβλοστένων πολιτεία" ή "Οβλοστίων πολιτεία", που αναγράφεται σε επιγραφή του 200/201 περίπου μ.Χ., η οποία βρέθηκε κοντά στην πόλη των Σερβίων και έχει ως εξής : " Ο β λ ο - σ τ (έ ν / ι) ω ν ν α c . πολιτεία / ( ) α ο ν ί α ν (κ) α ι ν α c . Αλεξάνδραν/και Ιουλιανήν τας πολείτ(ι)/ (δ)ας ν a c . αρετής και ευνοίας χά/ριν δι' επιμελητών Απ(ολ)λοδώρου/του Λουκίου κα(ι) Απολλοδώρου/του Μά(ρ)κου τω ν a c . Σεβαστώ/τ(ω) και ΗΜΤ έτει/ " . Ο πανεπιστημιακός καθηγητής Δημήτριος Σαμάρης υποστηρίζει ότι η θέση της πολιτείας των Οβλοστένων (σημείωση του γράφοντος : ως πόλη των "Οβλοστίων" αναφέρουν το όνομα της πόλης αυτής οι Θ. Ριζάκης και Ι. Τουράτσογλου, που πρώτοι δημοσίευσαν τη σχετική επιγραφή) θα πρέπει να αναζητηθεί ανάμεσα στα σημερινά χωριά Αυλές και Γούλες, δηλαδή κοντά στην είσοδο των στενών, τα οποία ταυτίζονται με τη "Βολουστάνα". Αυτό το γεγονός μάλιστα μας οδηγεί και στην ετυμολογική συσχέτιση των δύο αυτών αρχαίων τοπωνυμίων, από την οποία προκύπτει και η πιθανή ταύτισή τους : "Βολο(ύ)στενά" > "Volustana" > "Οβλόστενα" .

Ο Δημήτριος Σαμσάρης κομίζει και μian ακόμη εκδοχή. Θεωρεί και αυτός ότι το όνομα "Βολουστάνα" προέρχεται από την παραφθορά της σύνθεσης των όρων "Βάλας" + "στενά". Ο όρος όμως "Βάλα" προέρχεται από τη δωρική λέξη "βαλός" (=είσοδος, κατώφλι, πόρτα). Δηλαδή, "Βολούστανα" σημαίνει τα "στενά της πόρτας". Η συγκεκριμένη απόπειρα ετυμολόγησης φαίνεται επίσης πειστική αν λάβει κανείς υπ' όψιν του ότι επιβιώνει από τους βυζαντινούς χρόνους μέχρι και τις ημέρες μας το τοπωνυμικό "Στενά της Πόρτας".

Από τον ύστερο, τέλος, μεσαίωνα και μέχρι και τις ημέρες μας ο Τίταρος ονομάζεται "Σιάγκα". Όσον αφορά την προέλευση του τοπωνυμίου αυτού έχω να παρατηρήσω τα ακόλουθα : η φυσιογραφία ενός τόπου είναι μία από τις κυριότερες πηγές της ονοματοθεσίας ή ονοματοδοσίας του. Ειδικότερα, η μορφολογία του εδάφους (εδαφομορφολογία) παρέχει τοπωνύμια βάσει της μορφής, του σχηματισμού, του χρώματος, της θέσης κ.ο.κ. (τα αποκαλούμενα φυσιογραφικά ή εδαφομορφολογικά τοπωνύμια). Έτσι, υπάρχουν τα εξής ονόματα κορυφών : "Αιχμή", "Βελόνι", "Δόντι", "Κέρας", "Τράπεζα" αλλά και "Καλαμαύκα" (< καλυμαύχι = κάλυμμα του αυχένα) και "Κιάφα" (< αλβανικό kïafa = αυχέννας, άκρη, κορυφή). Το προφανώς εδαφομορφολογικό τοπωνύμιο "σιάγκα" ή "σάγκα" προέρχεται από τον ομόηχο σλαβικό - σερβοκροάτικο, για την ακρίβεια - όρο "sarka", που σημαίνει το κάλυμμα της κεφαλής, τον σκούφο. Στη νέα ελληνική γλώσσα απαντάται - την εποχή του Όθωνος - ο όρος "σάγκα" με την έννοια του στρατιωτικού πηλικίου. Καθ' όν τρόπον, δηλαδή, το κάλυμμα της κεφαλής επιστέφει το ακρώτατο τμήμα του ανθρώπινου σώματος, κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο ονοματοδοτείται και η κορυφή, που καταλαμβάνει το υψηλότερο τμήμα της οροσειράς.

B. Γειτονικοί με τη Μονή οικισμοί

Άλλοτε υπήρχε, βορειότερα της μονής, και οικισμός με το όνομα Νεοχώρι, ο οποίος κατοικήθηκε για πρώτη φορά, περί τις αρχές του 17ου αιώνα, από σαράντα περίπου οικογένειες που μετοίκησαν στον Τίταρο από το Κότωρι της Ηπείρου.

Στον Κώδικα της Ιεράς Μονής Μεταμορφώσεως του Σωτήρος (της Μονής δηλαδή του Οσίου Νικάνορα, της αποκαλούμενης "Ζάβορδας") αναφέρονται συνολικά πενήντα χωριά στην Επαρχία Σερβίων, εκ των οποίων, συμπεριλαμβανο-μένης και της Κοζάνης, τα είκοσι ένα βρίσκονταν στη βόρεια όχθη του Αλιάκμονα. Νότια του ποταμού αναφέρονται και το "Νεοχώρι το τρανό 1" και το "Νεοχώρι το μικρό 43". Οι δύο παραπάνω αριθμοί που αναγράφονται δίπλα στο όνομα του κάθε οικισμού αναφέρονται στα βαπτιστικά ονόματα των προσκυνητών-αφιερωτών της μονής πριν από το έτος 1692, οπότε έγινε και η αντικατάσταση του κώδικα. Το χωριό "Μικρό Νεοχώρι" μας είναι άγνωστο. Ο Ηλίας Λαμπρέτσας το τοποθετεί στο μέσο περίπου του ημιονικού δρόμου που οδηγεί από το Μικρόβαλτο στο Λιβαδερό και σε τοποθεσία όπου ακόμη και σήμερα διακρίνονται θεμέλια σπιτιών και φέρει το όνομα "Νιοχώρι".

Το Νεοχώρι απαντάται ξανά στις γραπτές πηγές περί τις αρχές του 19ου αιώνα. Συγκεκριμένα, κατά τους ναπολεόντειους πολέμους ο Άγγλος λοχαγός και περιηγητής William Martin Leake περιηγήθηκε την Ελλάδα. Το Δεκέμβριο του 1806 βρέθηκε στη συγκεκριμένη περιοχή και - οδεύοντας από τα Σέρβια προς το Λιβάδι του Ολύμπου - περιγράφει : " Μετά από πέντε ώρες από το Κάστρο των Σερβίων φτάνουμε στο Λιβάδι. Τα άλλα χωριά σε αυτήν την περιοχή είναι το Κοκκινοπλό, τα Φτέρια (δηλ. η Φτέρη) και το Νεοχώρι, που βρίσκεται ανάμεσα στα Σέρβια και το Λιβάδι σε ένα ψηλό σημείο στο βουνό, μία ώρα στα αριστερά του δρόμου από τον οποίο ήρθαμε. Το Κοκκινοπλό έχει περίπου διακόσια σπίτια, η Φτέρη δέκα και το Νεοχώρι είκοσι ή τριάντα " .

Λίγο αργότερα, στην Απογραφική Έκθεση του λόγιου και ιστορικού της Κοζάνης Χαρίσιου Μεγδάνη, ο οποίος καταγόταν από το Πολύρραχο Σερβίων, όπως μας τη διέσωσε ο Μιχαήλ Καλινδέρης, σημειώνεται ότι, το 1817, ο αριθμός των οικιών του Νεοχωρίου ανέρχεται σε δέκα .

ιστοριοδίφης ιατρός Κων/νος Γουναρόπουλος το μνημονεύει - λίγο πριν την οριστική εγκατάλειψή του - με δέκα οικογένειες .

Ο Νικόλαος Σχινάς, έλληνα ταγματάρχη του Μηχανικού, περιηγούμενος - μετά από σχετική εντολή του τότε Υπουργού Στρατιωτικών - τη Θεσσαλία, την Μακεδονία και την Ήπειρο ακολούθησε και την " αμαξιτήν οδόν από Ελασσώνος εις Σέρβια " και μας διασώζει τα ακόλουθα : " η κωμόπολις Βλαχολείβαδον κείται επί των μεσημβρινών κλιτύων των Πιερίων ορέων, υπέρκειται δε ταύτης το της αυτής οροσειράς όρος Τιτάριον ή Τσάπκα, ΒΑ δε τούτου υψούται το της αυτής οροσειράς όρος Φλάμπου-ρο Εντεύθεν ετέρα οδός διά του χωρίου Νεοχώρι, απέχοντος 1 ½ ώραν, διερχομένη βαθέα

ρεύματα, φέρει μετά δύο έτι ώρας εις το μέσον του στενού Πόρτες " .

Μετά όμως τα επαναστατικά κινήματα του 1821-1822 στα Πιέρια και του 1854 στα Χάσια και τον Όλυμπο και ως συνέπεια των τουρκικών αντιποίνων, άρχισε η μετεγκατάσταση των Νεοχωριτών στα Σέρβια, η οποία ολοκληρώθηκε, με την οριστική εγκατάλειψη του οικισμού από τους κατοίκους του, περί τα 1880 .Ο Νικόλαος Κοεμπζόπουλος γράφει : " σε μια από τις πολλές επιδρομές των αλβανικών ορδών στη Δυτική Μακεδονία και την περιοχή Σερβίων κατεστράφη το χωριό Νιχώρι, ΝΑ των Σερβίων, πάνω στο βουνό Σιάπκα, στο Τιτάριον όρος, σε μια θαυμάσια τοποθεσία μέσα στα πεύκα, τα έλατα και τα γάργαρα νερά ... Από τους κατοίκους του Νιοχωρίου, που έφεραν αντίσταση στους Αρβανιτάδες, άλλοι πήραν τα βουνά ,άλλοι σκόρπισαν στα γύρω χωριά και μερικοί, μετά την αποχώρηση των Αλβανών, ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στα Σέρβια. Τέτοιες οικογένειες είναι οι Αγγελόπουλοι ,ο Κοντοδήμος, ο Μάκης, ο Ζάκης, ο Μπουκουβάλας, ο Τσιγγόιδας, ο Ντάκας. Όλοι οι Νιοχωριτες των Σερβίων κατά την ημέρα της εορτής της Αγίας Τριάδος λειτουργούνται, εις ανάμνησιν, στην εκκλησία των Αγίων Αναργύρων."

Σήμερα, από τον παλιό οικισμό, σώζεται μόνο ο ανακαινισμένος ναός της Αγίας Τριάδος Νεοχωρίου.

Γ. Ίδρυση και ιστορία της Μονής

Ιστορικές πηγές ή άλλες σαφείς μαρτυρίες για τον ακριβή χρόνο ίδρυσης της μονής του Αγίου Αντωνίου της Σιάπκας δυστυχώς δεν σώζονται.

Εκτιμάται, όμως, από τους μελετητές ότι η μονή κτίσθηκε στους ύστερους βυζαντινούς χρόνους (Βλ. Αργύριου Μεν. Κούντουρα, "Εκφρασις ήγουν περιγραφή της Ιεράς και Σταυροπηγιακής Μονής του Αγίου Αντωνίου Σιάπκας", Κοζάνη 1973, σελ. 11-12). Εικάζεται μάλιστα ότι η ίδρυση και λειτουργία της μονής του Αγίου Αντωνίου συνδέεται χρονολογικά με την ίδρυση και λειτουργία, στη γειτονική Καστανιά, της Ιεράς Μονής των Αγίων Θεοδώρων (Βλ. Δημήτριου Μακρή, "Φορτωμένο ιστορικές μνήμες το μοναστήρι του Αγίου Αντωνίου στην Καστανέα των Σερβίων",

περιοδικό "Μακεδονική Ζωή", τεύχος 153, Φεβρουάριος 1979, σελ. 40).

Πατριαρχική μονή των Αγίων Θεοδώρων "εν τω θέματι των Σερβίων" αναφέρεται κατά το πρώτο ήμισυ του 13ου αιώνα (Βλ. τη μελέτη του καθηγητού Ανδρέα Ξυγγόπουλου, "Τα μνημεία των Σερβίων", έκδ. Ιδρύματος Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Εταιρίας Μακεδονικών Σπουδών, Αθήνα 1957, σελ. 75 επ. [0] και την εκεί μνημονευόμενη βιβλιογραφία).

Ειδικότερα, σε συνοδική απόφαση του Πατριάρχου Μανουήλ Α' (1215-1222) ή Μανουήλ Β' (1244-1255) μνημονεύεται ότι "...ο δεσπότης εκείνος κύριος Μανουήλ..." - πρόκειται για τον βασιλέα της Θεσσαλονίκης Μανουήλ (1230-1240) - αφού εκδιώχθηκε από τη Θεσσαλονίκη, εισέβαλε στη Θεσσαλία - το 1242 - απέσπασε από την Επισκοπή Δομενίκου την Μονή των Αγίων Θεοδώρων και την υπήγαγε στη δικαιοδοσία της Επισκοπής των Σερβίων (Βλ. Αθανάσιου Τσαρμανίδη, "Συμβολή στην Ιστορία της Επαρχίας Σερβίων κατά την περίοδο 1350-1912. Τόμος 1ος 1350-1880", Εκδόσεις Μ.Ο.Σ. "ΤΑ ΚΑΣΤΡΑ", Σέρβια 1995, σελ.).

Ο αείμνηστος έφορος της δημοτικής βιβλιοθήκης της Κοζάνης Νικόλαος Δελιαλής και ο καθηγητής Αντώνιος

Σιγάλας, αναφερόμενοι στην ίδρυση της μονής των Αγίων Θεοδώρων, ανατρέχουν σε προγενέστερο χρόνο. Συγκεκριμένα, αναφέρουν ότι "...την ίδρυση πρέπει να την ανάγωμεν εις την βυζαντινήν εποχήν, διότι μνεία ταύτης γίνεται επί εποχής του Αυτοκράτορος Μανουήλ Α' του Κομνηνού, ήτοι κατά τον 12ο αιώνα..." (Βλ. Νικόλαου Π. Δελιαλή, "Δύο Πατριαρχικά Σιγγίλια Διονυσίου του Δ' και Γρηγορίου του Ε'", περιοδικό "Μακεδονικά", τόμος Α' Θεσσαλονίκη 1940, σελ. 108 επ. καθώς και Αντώνιου Σιγάλα, "Από την πνευματικήν ζωήν των κοινοτήτων της Μακεδονίας. Αρχεία και Βιβλιοθήκαι Δυτικής Μακεδονίας", Θεσσαλονίκη 1939. Ο καταγόμενος από το Πολύρραχο κληρικός και λόγιος Χαρίσιος Μεγδάνης μαρτυρεί - στην Απογραφική του Έκθεση - ότι κτήτορας της μονής υπήρξε ο τελευταίος αυτοκράτορας του Βυζαντίου, Κωνσταντίνος Παλαιολόγος και πως ολόκληρη η οικογένειά του ιστορούνταν στις τοιχογραφίες του καθολικού της μονής (Βλ. Χαρίσιου Μεγδάνη, "Απογραφική Έκθεσις Τοπαρχίας Σερβίων" και Μιχαήλ Καλινδέρη, "Γραπτά Μνημεία από τη Δυτική Μακεδονία χρόνων τουρκοκρατίας", Πτολεμαΐδα, 1940.

Στον Εκκλησιαστικό Κώδικα 94 του Ιστορικού Αρχείου Κοζάνης, που αφορά το Βελβεντό, συναντούμε την εξής καταχώριση: "... Πρόθησις της υπεραγίας Δεσποίνης ημών Θεοτόκου και αει παρθένου Μαρίας επί έτος ζοξ' (=1652). Των Αρχιερέων και Ιερομονάχων ... των Ιερέων ... των Μοναχών (καλογραιών) ... " και αναγράφονται τα ονόματα 110 αφιερωτριών καλογριών, που ασφαλώς ανήκουν σε μοναχές του Μοναστηριού των Αγίων Θεοδώρων Σερβίων, αφού άλλο γυναικείο μοναστήρι στους χρόνους αυτούς αλλά και μεταγενέστερα δεν υπήρχε στην επαρχία (Βλ. και το πόνημα που άλλοτε Γραμματέα της Ι.Μ. Σερβίων & Κοζάνης Ιωάννη Δ. Δημόπουλου, "Τα παρά τον Αλιάκμονα Εκκλησιαστικά", εκδ. Ιεράς Μητροπόλεως Σερβίων & Κοζάνης, Θεσσαλονίκη 1994, σελ.97 επ.).

Στον Κώδικα της Ζάβορδας, μετά τις εγγραφές των προσκυνητών του Κάστρου των Σερβίων και με την ένδειξη "... απάνω κοινόβιον ..." είναι γραμμένα τα ονόματα των μοναχών "Ανανίας, Αθανασίας, Χριστίνας, Παησίας, Αμησίας, Καταφυγής". Πρόκειται για καλογριές του μοναστηριού των Αγίων Θεοδώρων. Και η εγγραφή τους ως προσκυνητριών έγινε μετά το 1962 (Βλ. και Ι.Δ. Δημόπουλου, ένθ. ανωτ., σελ 97. Σε ενθύμηση επί του αρχικού παράφυλλου παλαιάς εκδόσεως Παρακλητικής αναφέρεται: "... αφιέ' (=1715), κτήμα πέφυκεν της μονής των κανονικών, η παρούσα βίβλος, των αγίων ενδόξων μεγάλων μαρτύρων Θεοδώρων, τω κάτω κοινοβίω. Εδέθη δε και τούτω συν τοις άλλοις, δια χειρός Νεοφύτου οικτρού ιερομονάχου, οι βουλόμενοι δε ταύτην συλλήσε της μονής αυτών, ειη υπόδικοι και συγκάθεδροι τω πατρί αυτών Ιουδά, ως συνήγοροι και επόμενοι εκείνου, έχοιεν και ταις αραις των θεοφόρων πατέρων". Και άλλη σημείωση στην Παρακλητική αναφέρει: "... οι αρχηγοί της αυτής θείας και ιεράς μονής, εκ του οίνου ολίγον απέχθησε, ίνα ου μμίν γένηται ... ". Αναφέρεται στην ενθύμηση " ... τω κάτω κοινοβίω ... " εκ του οποίου συνάγεται ότι υπήρχε και άνω κοινόβιο (Βλ και Ν.Π.Δελιαλή, ένθ. Ανωτ.).

Την ύπαρξη και λειτουργία της μονής συνάγουμε και από συνοδικό γράμμα του 1775 του Πατριάρχη Σωφρόνιου (βλ. κατωτέρω).

Το μοναστήρι των Αγίων Θεοδώρων στην Καστανιά καταστράφηκε στο δεύτερο μισό του 17ου αιώνα από χωρικούς της Παλιοκαστανιάς, οικισμού μεταξύ Πλατανορρεύματος και Σερβίων προς τον Αλιάκμονα. Μάλιστα, το τοπωνύμιο αυτό (δηλαδή, "Παλιοκαστανιά") χρησιμοποιείται ακόμη και σήμερα από τους αγρότες του Πλατανορρεύματος. Οι κάτοικοι, λοιπόν, της Παλιοκαστανιάς, αφού δολοφόνησαν τους μοναχούς και οικειοποιήθηκαν τα κτήματα του μοναστηριού, συνέπηξαν νέο οικισμό - τη σημερινή Καστανιά - και εγκαταστάθηκαν γύρω από το λεηλατημένο μοναστήρι. Σύμφωνα δε με την παράδοση, αφορίστηκαν για τις πράξεις τους αυτές από το Πατριαρχείο. Ο αφορισμός - το 1686 - ολόκληρης της χριστιανικής κοινότητας των Σερβίων έδωσε, λόγω της άρσης της προστασίας του Πατριαρχείου, τη δυνατότητα στους Οθωμανούς να καταστρέψουν την έως τότε ανθηρή χριστιανική κοινότητα των Σερβίων και στέρησε από τους Χριστιανούς τη δυνατότητα αντίστασης κατά των αφόρητων συνθηκών που οδηγούσαν στη φυγή και τον εξισλαμισμό (Βλ και Αθ. Τσαρμανίδη, ένθ. ανωτ.).

Η μονή των Αγίων Θεοδώρων Καστανιάς διατηρούσε σαν μετόχι ταυτώνυμο ναό ή κοινόβιο γυναικείο μοναστήρι, γνωστό και ως "Μονή του Διονυσίου του Σιδέρη", στον τρίτο οχυρωματικό περίβολο του Κάστρου των Σερβίων.

Ο Ανδρέας Ξυγγόπουλος, συγκρίνοντας το οικοδόμημα του μικρού ναού των Αγίων Θεοδώρων Σερβίων με ναούς της Καστοριάς και της Ηπείρου, θεωρεί το ναό αυτό σύγχρονη απομίμηση των μνημείων εκείνων και τοποθετεί την ίδρυσή του εντός του δευτέρου ημίσεος του 11ου αιώνας.

Ο ιστοριοδίφης ιατρός Κων/νος Γουναρόπουλος αποδίδει την ίδρυση της γυναικείας μονής των Αγίων Θεοδώρων των Σερβίων στον τελευταίο αυτοκράτορα του Βυζαντίου, Κωνσταντίνο Παλαιολόγο.

Συγκεκριμένα, μας διασώζει ότι " ... εν τω τρίτω περιβόλω κατά τον φάραγγα και επί βράχου αποτομωτάτου εστί ναΐσκος του Αγίου Θεοδώρου μετά δεξαμενής ύδατος κτισθείς υπό του τελευταίου Αυτοκράτορος Κωνσταντίνου του Παλαιολόγου, ως δηλούσι τα επί του έξω τοίχου εκ κεραμίδων γράμματα ... Ενταύθα ην κοινόβιον μοναστήριον γυναικών, μετόχιον του εν Καστανέα αγίου Θεοδώρου, ως ενδεικνυσιν η σφραγίς ... " (Βλ και Κων/νου Δ. Γουναρόπουλου, "Κοζανικά", περιοδικό "ΠΑΝΔΩΡΑ", ΤόμοςΚΒ' Φυλλάδιον 525, Κεφάλαιον Β', Αθήνα 1872).

Στις πηγές μνημονεύεται εκ νέου η μονή των Αγίων Θεοδώρων Σερβίων σε σιγγίλιο του Πατριάρχου Διονυσίου του Δ' του έτους 1676. Με το σιγγίλιο αυτό κατοχυρώνονται τα " ... προνόμια, ως τα παλαιγενή των ασιδήμων πατριαρχών γράμματα διαλαμβάνουσιν ... " του " ... κατά την επαρχίαν της Επισκοπής Σερβίων, του τιμωμένου επ' ονόματι των αγίων Θεοδώρων του Διονυσίου του Σιδέρη, πατριαρχικού σταυροπηγίου ... ", επιβεβαιώνεται ο κοινοβιακός χαρακτήρας της ζωής " ... των ενασκουμένων εν αυτώ μοναζουσών καλογραιών ... " και, τέλος, απειλούνται με αφορισμό οι " ... σφαδάζοντες την των καλών ανατροπήν και βασκάνοντες τας τοιαύτας αγαθοεργίας ... ", που θα τολμήσουν να ζητήσουν από τις μοναχές

" ... όσα εισήνεγκον φέρουσαι κινητά ή ακίνητα και όσα υπό την δεσποτεϊαν αυτών έχουσιν ... " ή θα επιχειρήσουν " ... αποστειρέιν τι τούτων και αφαρπάξιν ή κατεπεμβαίνιν του σταυροπηγίου ... " (Βλ και Ν.Π. Δελιαλή, ένθ. ανωτ.).

Ο Πατριάρχης Σωφρόνιος, απευθυνόμενος με ένα συνοδικό γράμμα του 1775 στον τότε Επίσκοπο Σερβίων και Κοζάνης, απειλεί ότι θα επιβάλλει το εκκλησιαστικό επιτίμιο του αφορισμού κατά " ... τινών κακότροπων χριστιανών της πολιτείας Σερβίων ... ", οι οποίοι " ... παρεμποδίζουσι την σην θεοφιλίαν (σημείωση του γράφοντος: εννοεί τον Επίσκοπο Σερβίων και Κοζάνης) εκ της περιλαβής των κινητών και ακινήτων πραγμάτων των κατά την πολιτείαν Σερβίων ερημωθέντων και τέλεον αφανισθέντων δύο μοναστηρίων ... ". Τα δύο ερημωμένα μοναστήρια είναι ακριβώς η Μονή των Αγίων Θεοδώρων Καστανιάς και το ομώνυμό της μερόχιο στα Σέρβια (Βλ και Ν.Π.Δελιαλή, ένθ. ανωτ.).

Τέλος, πρέπει να αναφερθεί ότι η μονή των Αγίων Θεοδώρων Σερβίων - το "κάτω κοινόβιον" - λειτούργησε για μικρό χρονικό διάστημα και μετά την καταστροφή της μονής των Αγίων Θεοδώρων στην Καστανιά - του "άνω κοινόβιου". Περιήλθε όμως και αυτή σε μέγιστη ένδεια και διαλύθηκε περί τα τέλη του 17ου αιώνας ή - το αργότερο - τις αρχές του 18ου.

Επανερχόμενος στον κύριο κορμό της έρευνάς μου για το μοναστήρι του Αγίου Αντωνίου, πρέπει να μνημονεύσω τις πληροφορίες που αντλούμε από τον Κώδικα της Ι.Μ. Μεταμορφώσεως του Σωτήρος της Ζάμπορδας, Πράγματι, στις εγγραφές που συμπεριλήφθηκαν στον πολύτιμο αυτό Κώδικα μετά την αντικατάστασή του το 1692, απαντούμε δύο ονόματα μοναχών καθώς και τη μαρτυρία πως το μοναστήρι ανήκε τότε στο χωριό "Τεμιράδες" ή "Ντεμιράδες" της Ελασσόνας - το σημερινό χωριό Κοκκινόγη. Από την εγγραφή αυτή συνάγεται με ασφάλεια πως η μονή του Αγίου Αντωνίου Σιάπκας λειτούργησε πριν τα τέλη του 17ου αιώνα (Βλ και Δ.Μακρή, ένθ. ανωτ.).

Η μονή του Αγίου Αντωνίου μνημονεύεται εκ νέου σε σωζόμενη στη Δημοτική Βιβλιοθήκη της Κοζάνης σιγιλλιώδη επιστολή, που εξέδωσε ο εθνομάρτυρας Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριος ο Ε' το τελευταίο έτος της πρώτης πατριαρχείας του, δηλαδή το 1798 και με την οποία ανανεώνει και επικυρώνει προγενέστερα σιγίλλια των Πατριαρχών Σεραφείμ του Β' (1761) και Νεόφυτου του Ζ' (1794) σχετικά με τα " ... παλαιγενή, πατριαρχικά και σταυροπηγιακά προνόμια ... " της Ιεράς Μονής Αγίας Τριάδος, της επονομαζόμενης Ιλαρίωνος (Λαριούς). Πληροφορούμαστε από το σιγίλλιο αυτό, που πρώτος δημοσίευσε ο Νικόλαος Δελιαλής, στο περιοδικό "Μακεδονικά", το 1940, ότι : " ... Διονύσιός τις μοναχός ανήγειρε ... το εν τη Επισκοπή Σερβίων και Κοζάνης, τη υποκειμένη τη αγιωτάτη μητροπόλει Θεσσαλονίκης, ιερόν και σεβάσιμον μοναστήριον, το σεμνυνόμενον επ' ονόματι της υπερουσίου και ζωοποίου τριάδος ... αναθέμενος το εν τη Αρχιεπισκοπή Ελασσώνος μονίδριον του οσίου πατρός ημών Αντωνίου του μεγάλου ... εις μετόχιον του εν τη επισκοπή Σερβίων μοναστηρίου της αγίας τριάδος ... " (Βλ και Ν.Π. Δελιαλή, ένθ. ανωτ.). Από το γεγονός ότι το σιγίλλιο αυτό του Γρηγορίου του Ε' βεβαιώνει ότι " ... ενεφανίσθησαν γαρ ημίν ... " δύο πατριαρχικά, συνοδικά σιγιλλιώδη γράμματα " ... Σεραφείμ τε και Νεοφύτου, περιέχοντα ότι Διονύσιός τις μοναχός ανήγειρεν το ειρημένον μοναστήριον, αναθέμενος το μονίδριον του αγίου Αντωνίου ... εις μετόχιον ... " μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι το μοναστήρι του Αγίου Αντωνίου προϋπήρχε του 1764.

Αργότερα, το μετόχιο αυτό εξελίχθηκε στην ομώνυμη αυτόνομη μονή, υπαγόμενη όμως στην αρμοδιότητα και δικαιοδοσία της Ιεράς Μονής Ολυμπιώτισσας της τότε Αρχιεπισκοπής Ελασσόνας (Βλ. και Επετηρίδα Βυζαντινών Σπουδών, Τόμος Δ', σελ. 315 επ. και Κων/νος Ευαγ. Σιαμπανόπουλος, "Η Αγία Τριάδα, Το Μοναστήρι της Λαριούς", εκδόσεις Συνδέσμου Γραμμάτων και Τεχνών Νομού Κοζάνης, Θεσ/νίκη 1986 και του ίδιου, "Αιανή", αυτοέκδοση Θεσ/νίκη 1974).

Στα μέσα του 18ου αιώνα - το 1750 - οι μοναχοί αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν το μοναστήρι της Σιάπκας και να εγκατασταθούν στο ομώνυμο μετόχιο του στους Ντεμιράδες (Κοκκινόγη) Ελασσόνας. Σε αναφορά του - της 30-10-1907 - προς την Επιτροπή Εκκλησιαστικών Κτημάτων, που σώζεται στον Εκκλησιαστικό Κώδικα 62 της Ι.Μ. Σερβίων και Κοζάνης, ο τότε Μητροπολίτης Κωνσταντίνος μεταξύ άλλων αναφέρει " ... από αιώνας και πλέον εγκατελείφθη καταστραφείσα και κακοποιηθείσα, διελύθη παντελώς άτε των πατέρων διασκορπισθέντων τήδε κακείσε, άδηλον δε πότε τινές καταφυγόντες εν τω Μετοχίω Δεμιράδων, κτήμα ή έπαυλις της Μονής ταύτης κειμένης εν τη επαρχία Ελασσώνος και τετράωρον απεχούσης εκ της Μονής εγκαταστάθηκαν εν τούτω, όθεν και το όνομα Μονή Αγίου Αντωνίου των Δεμεράδων ... " (Βλ και Ι.Δ. Δημόπουλου, ένθ. ανωτ.). Ο οικισμός "Ντεμιράδες" ή "Δεμιράδες" Ελασσόνας αναφέρεται στον Κώδικα της Ζάμπορδας - στην καταγραφή της πρώτης περιόδου (1534-1692) - με δύο αφιερωτές (σελ. 128 του Κώδικα) (Βλ. και Κώστας Σπανός, "Οι οικισμοί της Βόρειας Θεσσαλίας στον Κώδικα της Ζάμπορδας (1534-1692)", περ. "Θεσσαλικό Ημερολόγιο", τόμος Ζ', Λάρισα 1984). Το μοναστήρι δε του Αγίου Αντωνίου στην Κοκκινόγη, γνωστό ως μονή των Δεμεράδων ή Ντεμιράδων ιδρύθηκε ως μετόχιο της μονής του Αγίου Αντωνίου Σιάπκας, μάλλον τις πρώτες δεκαετίες του 18ου αιώνα. Σήμερα από το παλιό μοναστήρι σώζεται μόνο το καθολικό του, που χρησιμοποιείται ως ενοριακός ναός της Κοκκινόγης (Βλ. και Ευάγγελου Σκουβαρά, "Ολυμπιώτισσα", ΚΕΜΝΕ, Αθήνα 1967 και Γρηγόριου Βέλκου, "Η Επισκοπή Δομενίκου και Ελασσώνος", εκδ. Ι.Μ. Ελασσόνας, Ελασσόνα, 1980).

Οι εναπομείναντες στο μοναστήρι της Σιάπκας μοναχοί ή κάποιοι που επέστρεψαν από το μετόχι της Κοκκινόγης επιδιόρθωσαν ή ανακατασκεύασαν τα κτίσματα της μονής, το έτος 1766. Η χρονολογία αυτή είναι χαραγμένη σε κυκλική ενεπίγραφη λίθινη πλάκα, εντοιχισμένη εξωτερικά στον ανατολικό τοίχο του καθολικού της μονής (Βλ και Δ.Μακρή, ένθ. ανωτ. και Ηλία Λαμπρέτσα, "Μικρόβαλτο", εκδόσεις Ινστιτούτου Βιβλίου και Ανάγνωσης Κοζάνης, Κοζάνη 2000).

Σε Πεντηκοστήριο, το οποίο εκδόθηκε στη Βενετία το έτος ΑΨΜΣΤ (1746) και ανήκει πλέον στο Ναό των Αγίων Θεοδώρων Καστανιάς (" ... ετούτω το βηβλήον οίναϊ του αγήου θεουδώρου/του Στρατηλάτου και

θεοδορου του τήρανος εκ χορήγον/καστανιά του έτος 1895 Απρηλήου 13 ταΐλος/και το Θεώ δόξα Δημήτριος χριστοδούλου/γράφω εις ενθίμοισιν.". Βλ και Δημητρίου Μακρή, (οπ. ανωτέρω), μας αναφέρεται η εγκατάλειψη εκ νέου του μοναστηριού από τους μοναχούς του, το έτος 1771. Αν και η αιτία της εγκατάλειψης δεν μνημονεύεται, είναι πολύ πιθανόν αυτή να οφείλεται σε κάποια τουρκική επιδρομή. Οι μοναχοί χωρίσθηκαν σε δύο ομάδες, εκ των οποίων η πρώτη κατευθύνθηκε στο χωριό Τούχλιστα και η δεύτερη κατέφυγε στο Λιβάδι του Ολύμπου. Το κείμενο της ενθύμησης έχει ως εξής: "... έφιαγαμε ή καλόγερη/από τω μοναστήριον και επαηάμη ής την του/χλισταν με των παπαμηθόδιων των ηερημήτην/των μέγαν και ο κωσμάς με τα βώδια και/ο παπανιόφιθως πάησιν ης το λεβάδι και εφι/γάμη όλη ΕΤΟC αψοα 8/ ... ". Η Τούχλιστα της ενθύμησης αυτής είναι η σημερινή Δολιχη Ελασσόνας. Αναφέρεται στον Κώδικα της Ζάβορδας - στην καταγραφή της πρώτης περιόδου (1534-1692) - ως "Τούχλη". Σε χειρόγραφο δε της Μονής Μεταμορφώσεως του Σωτήρος ("Μεγάλο Μετέωρο") των Μετεώρων, που ανάγεται στον 18ο αιώνα αναφέρεται ο ανωτέρω οικισμός ως "Τούχληστα" (Βλ. και Νικολάου Βέη, "Τα χειρόγραφα των Μετεώρων", τόμος Α', Αθήνα 1967 και Κώστα Σπανού, "Ένα μετεωρίτικο χειρόγραφο του 18ου αιώνα. Συμβολή στη μελέτη των θεσσαλικών τοπωνυμίων, των ονομάτων και των επωνύμων", περ. "Θεσσαλικό Ημερολόγιο", τόμος Η', Λάρισα 1985).

Στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα (1800-1850) το μοναστήρι άκμασε : είχε πολλούς μοναχούς και άλλους υπαλλήλους, όπως φαίνεται από τα δεκαπέντε κελλιά του. Αλλά και η κτηματική περιουσία του μοναστηριού ήταν μεγάλη. Πέραν του κυρίως κτήματος της Σιάπκας, τσιφλίκια του μοναστηριού ήταν και τα χωριά της επαρχίας Ελασσόνας Βουβάλα, Φαρμάκι και Βούρμπα. Στις απέραντες εκτάσεις του μοναστηριού ήταν ανεπτυγμένη μεγάλη κτηνοτροφία. Στον Εκκλησιαστικό Κώδικα 48 της Ι.Μ. Σερβίων και Κοζάνης διασώζεται επιστολή που έστειλε - στα 1890 περίπου - ο τότε Μητροπολίτης Κωνσταντίας στον Πατριάρχη και στην οποία μνημονεύονται τα ακόλουθα : "... το ιερόν τούτο σκήνωμα κέκτηται ικανήν κινητήν και ακίνητον περιουσίαν, πρώτον τρία τσιφλίκια, το Φαρμάκι, την Βούρμπαν και και τη Βουβάλαν ... την Βουβάλαν καλλιεργούν τέσσερες ζυγίτες, την Βούρμπαν δώδεκα και το Φαρμάκι δεκαπέντε, ως και νερόμυλους, ενοικιαζόμενους κιβλάδες (=χειμαδιά-λιβάδια), λαδόμυλον εν τη πολει και διάφορα εργαστήρια ... αποφέροντα ενοίκια ικανά ποσά και όμως είναι χρεωμένο ... κέκτηται και δύο χιλιάδες και πλέον γιδοπρόβατα, εξήντα ίππους και φοράδες, πενήντα αγελάδας και βόας και δεκαπέντε ημιόνους ... " (Βλ. και Ι.Δ. Δημόπουλου, ένθ. ανωτ.). Ανάμεσα στα 233 σωζόμενα χειρόγραφα της Ιεράς Μονής Ολυμπιώτισσας Ελασσόνας περιλαμβάνεται και το υπ' αριθμόν 219 κατά την αριθμηση του Ευάγγελου Σκουβαρά. Πρόκειται για ένα κατάστιχο " ... ληψοδοσιών ... " της μονής του Αγίου Αντωνίου της Κοκκινόγης, γνωστής ως μονής των Δεμεράδων, το οποίο καλύπτει την περίοδο από το 1814 έως και τα 1843. Στους στίχους 12β και 50α του ανωτέρω κατάστιχου αναφέρονται δοσοληψίες μεταξύ των δύο μονών καθώς και το όνομα του μοναχού Ζηνόβιου, που εκείνη την περίοδο υπήρξε ηγούμενος της Μονής της Σιάπκας : " ... στον άγιον αντόνηον τον εγούμεν : ζηνόβιον ... " και " ... 22 νοεμβρίου από τον ηγούμενον του αγίου αντονήου ζηνόβιον με ομολογίαν σφραγιστήν 10 : τα 100 ... " (Βλ. και Βασίλειος Σπανός, "Το κατάστιχο 219 της Ολυμπιώτισσας. Γλωσσική και ιστορική επεξεργασία", περ. "Θεσσαλικό Ημερολόγιο", τόμος 29ος, Λάρισα 1996).

Κατά την επανάσταση του 1854, η Σιάπκα και το μοναστήρι του Αγίου Αντωνίου έγιναν θέατρο μιας από τις σημαντικότερες μάχες του κινήματος αυτού. Συγκεκριμένα, το Μάιο του 1854 μια μικρή ομάδα επαναστατημένων, με επικεφαλής το Γουλιό (Γεώργιο) Μπζιώτα, ξεκίνησε από τις βορειοδυτικές υπώρειες του Ολύμπου. Στην ομάδα αυτή συμμετείχε και ο Σερβιώτης Ζήσης Σωτηρίου. Οι Τούρκοι όμως, που είχαν πληροφορηθεί τις κινήσεις τους, έστειλαν πολυάριθμο στρατιωτικό απόσπασμα από τα Σέρβια, με εντολή να τους καταδιώξει. Το ελληνικό πολεμικό σώμα, για να παραπλανήσει τους Τούρκους που πλησίαζαν, κατέφυγε στο μοναστήρι. Εκεί διανυκτέρευσε, κρυμμένο με ασφάλεια στα υπόγεια της μονής. Την επόμενη συνέχισε την πορεία του μέχρι την κορυφή της Σιάπκας, όπου και οχυρώθηκε Στα υψώματα της Σιάπκας όχι απλώς απέκρουσε την εχθρική επίθεση αλλά πέτυχε μια περιφανή νίκη, σκοτώνοντας πολλούς Τούρκους - μεταξύ των οποίων και τον ηγήτορά τους, ανώτερο αξιωματικό της Φρουράς των Σερβίων - και τρέποντας τους υπόλοιπους σε άτακτη φυγή.

Το μοναστήρι όμως, μετά την ατυχή έκβαση της επανάστασης, καταστράφηκε - σε αντίποινα προφανώς - από τους Τούρκους. Τις καταστροφές που υπέστη η μονή εξιστορεί μία εξαιρετικά ενδιαφέρουσα ενθύμηση, καταγεγραμμένη σε ένα παλιό μηναίο των Λαζαράδων, η οποία έχει ως εξής: " ... Εγώ ο Παπαναστάσιος γράφω από χωρίον Λαζαράδες και δηλώνω διδάσκαλος ενθύμηση τον καιρόν όντας ήρθαν καπεταναρέοι και σήκωσαν τον κόσμον Δεσκάτης, Λουζιανής, Λαζαράδων, Τρανοβάλτου, Μικροβάλτου, Πάδης, Μόκρου και Μεταξά όνταν ήρθεν ο Ζιάκας ... Αναγνώστης, ο Δημήτρης Σιαπέρας του Χρηστάκη παιδί, ο Στέλιος του Μπζιώτα παιδί και χάλασαν τον κόσμον και πήραν τον κόσμον στο λαιμό τους, και χάλασαν τα βακούφια και την Παναγία στο Ζντιάνι τόκαψαν και τον Αγιαντώνη το χάλασαν 1854-1855 τέλος ... " (Βλ και Αθ. Τσαρμανιδη, ένθ. ανωτ.).

Γ. Ιστορία της Μονής

Μετά την καταστροφή του 1854 το μοναστήρι στη Σιάγκα ερημώθηκε εκ νέου. Το καθολικό, το ηγουμενείο και τα κελλιά των μοναχών είτε κατέρρευσαν είτε έγιναν καταφύγιο των ποιμνίων. Τη φθορά αυτή δεν μπόρεσαν να αποτρέψουν οι διατελέσαντες την εποχή αυτή ηγούμενοι της μονής και οι οποίοι είχαν την έδρα τους στους Δεμεράδες. Συγκεκριμένα, ο ιερομόναχος Καλλίνικος, που φέρεται να ηγουμενεύει στη μονή από το 1880 έως το 1890, έφυγε και πήγε στο μοναστήρι της Αγίας Τριάδος Ελασσώνας, κρατώντας μάλιστα και τη σφραγίδα της μονής. Ο τότε μητροπολίτη Σερβίων και Κοζάνης Κωνσταντίνος διαμαρτύρεται και ζητάει τη σφραγίδα (Βλ. σχ. και Ιωάννη Δ. Δημόπουλου, "Τα παρά τον

Αλιάκμονα Εκκλησιαστικά", εκδ. Ιεράς Μητροπόλεως Σερβίων & Κοζάνης, Θεσσαλονίκη 1994, σελ. 124 επ.).

Το 1890, το Πατριαρχείο ανέθεσε στο Μητροπολίτη Κωνσταντίνο να ερευνήσει περί τα οικονομικά και διαχειριστικά της μονής. Αυτός πήγε επί τόπου, όπου διέμεινε για το σκοπό αυτό για μερικές ημέρες και ενήργησε απογραφή και έρευνα από την οποία διαπίστωσε τα εξής : " □ εύρον αταξίαν εν παντί □ το ειδεχθές προξένησέν μοι και λύπην □ μη υπάρχοντος ηγουμένου διοικείται υπό τριμελούς επιτροπής □ υπάρχει αθλία διαχείρισις □ ". Διαπιστώνει ότι για να ορθοποδήσει η μονή πρέπει να διορισθεί ηγούμενος και σαν κατάλληλο προτείνει τον ιερομόναχο Ιωακείμ της Ιεράς Μονής Παλυοκαριάς Δεσκάτης ή τον ιερομόναχο Δωρόθεο ή τον ιεροδιάκονο Θεοφάνη της Μονής Σιάγκας (Βλ. σχ. και τον Εκκλησιαστικό Κώδικα 55 της Ι.Μ.Σ.&Κ.). Αναφερόμενος δε στην Αδελφότητα και το προσωπικό του μοναστηριού σημειώνει : " □ άπαντες οι μοναχοί έξι, εξών οι τρεις την διοικητικήν Επιτροπήν αποτελούν, οι δε έτεροι τρεις, ο εις εφημέριος ο δε διάκονος και έτερος νεωκόρος □ Κατά το παρελθόν απέθανεν εις Αθήνας αδελφός της μονής Ιωακείμ λεγόμενος, κατέλιπε δε περιουσίαν εξακόσιας λίρας και ομόλογα επ' ονόματι συγγενών του. Τας τριακόσας τας έδωσε ο συγγενής εις το Μοναστήρι, υπόσχεται και τα υπόλοιπα □ " (Βλ. σχ. Ι.Δ. Δημόπουλου, όπ. ανωτέρω και τον Εκκλησιαστικό Κώδικα 48 της Ι.Μ.Σ.&Κ.).

Ο Αρχιμανδρίτης - πλέον - Θεοφάνης φέρεται, από τον Εκκλησιαστικό Κώδικα 48 της Ι.Μ.Σ.&Κ., ηγουμενεύων από το 1890 έως το 1892 (Βλ. σχ. Ι.Δ. Δημόπουλου, όπ. ανωτέρω).

Το Θεοφάνη διαδέχθηκε, κατά τον Εκκλησιαστικό Κώδικα 54 της Ι.Μ.Σ.&Κ., ο ιερομόναχος Κωνσταντίνος Ζουμπουλίδης, ο οποίος εμφανίζεται σε διάφορα έγγραφα ως χαρτοπαίζων, ασχημονών και κακοδιαχειριζόμενος τις μοναστηριακές υποθέσεις. Ο Αρχιερατικός Επίτροπος Σερβίων με επιστολή του της 20ης Δεκεμβρίου 1897 καταγγέλλει ότι : " □ ο ηγούμενος της Ι. Μονής Αγίου Αντωνίου Δεμεράδων Κωνσταντίνος Ζουμπουλίδης □ το πλείστον εν Σερβίοις διαμένων διαπράττει τα αισχίστα χαρτοπαικτών, κυβίζων, μεθυσκόμενος εν τοις καφενείοις μετά των εκεί μωα-μεθανών και συναναστρεφόμενος μετά αισχροβίων □ την παρελθούσαν εβδομάδα εν μία νυκτί απώλεσε εξ λίρας πωλών ξυλικήν και άλλα πράγματα του μοναστηρίου □ ". Την 28η Φεβρουαρίου 1898 καταγγέλλεται εκ νέου ότι " □ έχασε δέκα λίρας κυβέων εν τοις κυβητηρίοις □ πώλησε ξυλείαν της μονής □ ". Ο Μητροπολίτης Κωνσταντίνος στην από 4 Σεπτεμβρίου 1900 επιστολή του προς τον πατριάρχη, που σώζεται στον Εκκλησιαστικό Κώδικα 49, αναφέρει για τον Ζουμπουλίδη " □ πάκτωσε τα κτήματα Ντούχλιστας όπερ οκτώ ζευγάρια αποτελούσι και αποφέρουσι ετησίως περί τας εκατόν τριάντα λίρας, διά μίαν πενταετίαν παρά τινά εκ Λειβαδίου Γιάννην Σελιώτην αντί εκατόν πενήντα λίρας για τα πέντε έτη, κατέστρεψε το δάσος και ουδένα πλέον πόρον άφησε □ ". Τελικώς, ο Κωνσταντίνος τον απέπεμψε το 1898 " □ διά τας καταχρήσεις και το ατάσθαλον του βίου του □ " (Βλ. σχ. Ι.Δ. Δημόπουλου, όπ. ανωτέρω).

Η κατάσταση αυτή φαίνεται να αλλάζει με την τοποθέτηση, το 1899, ως ηγουμένου της μονής του ιερομόναχου της Ιεράς Μονής Παληοκαρυάς Δεσκάτης Ιωακείμ Κάρδαρη, που είχε προταθεί το 1890 από τον Κωνσταντίνο. Στα διάφορα έγγραφα φέρεται ως ο πιο επιτυχημένος, τίμιος, εργατικός και αποδοτικός ηγούμενος, είχε δε την εύνοια και τη μεγάλη εκτίμηση του Μητροπολίτη Κωνσταντίνου.

Ο Ιωακείμ έφυγε από τους Δεμεράδες και εγκαταστάθηκε μόνιμα στην έδρα του μοναστηριού στη Σιάγκα. Συμμάζεψε όσο μπόρεσε τα πράγματα, έβαλε κάποια τάξη, συγύρισε και επισκεύασε τα κτίσματα, επιμελήθηκε την καλύτερη εκμετάλλευση των κτημάτων και φρόντισε για το βίος της μονής. Η ευαρέσκεια του Μητροπολίτη προς τον ηγούμενο Ιωακείμ φαίνεται σε δύο επιστολές του : στην από 4 Σεπτεμβρίου 1900 επιστολή του προς τον πατριάρχη, που σώζεται στον Εκκλησιαστικό Κώδικα 49, όπου αναφέρει ότι " □ και κελλία τινά κατασκεύασε και εκόσμησε και οι χριστιανοί τον ευλαβούνται καθώς και αυτό το μοναστήρι □ ". Ζητάει, στη συνέχεια, άδεια για τον ηγούμενο να πάει στο Άγιο Όρος να οικονομήσει ιερά σκευή και να κάνει καινούργια σφραγίδα Σιάγκας " □ όπως και η α ρ χ α ι α ονομασία της μονής □ " και όχι Δεμεράδων. Στην από 6 Ιανουαρίου 1904 επιστολή του προς τον ηγούμενο της Ιεράς Μονής Ζιδανίου, που σώζεται στον Εκκλησιαστικό Κώδικα 49, αναφέρει : " □ τον ηγούμενον Σιάγκας □ από ετών προΐσταται και τον γνωρίζω □ ήλθε και αναστήλωσε τη μονή □ ανεγερθείσα εκ των ερειπίων □ από εκατόν πενήντα ετών παρατημένην και μάνδραν αγελάδων, εις πραγματικήν μονήν ανέδειξεν □ ". Σε αναφορά του της 30-10-1907

προς την Επιτροπή Εκκλησιαστικών Κτημάτων, που σώζεται στον Εκκλησιαστικό Κώδικα 62, ο Μητροπολίτης Κωνσταντίνος μεταξύ άλλων αναφέρει " □ διωρισθείς εντεύθεν ως ηγούμενος ιερομόναχος τις Ιωακείμ Κάρδαρης και μεταβάς εις τα εκεί έπαθεν την υγείαν διό και ηναγκάσθη προς ανάρρωσιν να μεταβή εις την κυρίως μονήν ένθα ερείπια τινά, δώματα χάριν των ποιμένων και των βουκόλων της μονής διεσώζοντο προς διαμονήν τούτων. Ωφεληθείς δε εκ του ευκρατούς κλίματος αποφάσισε την μεταφοράν και την εγκατάστασιν εν αυτή και βαθμηδόν ήρξατο και την ανέγερσιν δωματων □ " (Βλ. σχ. Ι.Δ. Δημόπουλου, όπ. ανωτέρω). Ο Δημήτριος Μακρής μας διασώζει μια ενθύμηση που περιέχεται σε Πεντηκοστάριο της μονής και έχει ως εξής : " □ 1901 Σεπτεμβρίου 18. Ημέρα Πέμπτη αφότου άνηξεν το μοναστήρι/ από τον Ηγούμενον της Μονής Ιωακείμ Κάρδαρης/ Αρχιμανδρίτης εκ της Νύσου Ζακύνθου και ήρθαν από/ το λιβάδη και πήραν την εικόνα του Αγίου και έμασαν/ λύρας οθωμανικάς 30 και έβαλαν μαστόρους και διόρθωσαν/ τα δωμάτια και το γουμενάτον είχε δένδρον και η εκκλησία/ ήταν γεμάτη κοπριά και το εκθαρισάμεν μαζί με τόν/ Διάκον Δαμιανόν από □ και γράφω διά/ ενθύμισιν ο Αναγνώστης Νικόλαος Ε. Τουρναβίτη □ με έκαμε Αναγνώστη ο Ηγούμενος Ιωακείμ." (Βλ. σχ. και Δημήτριου Μακρή, "Φορτωμένο ιστορικές μνήμες το μοναστήρι του Αγίου Αντωνίου στην Καστανέα των Σερβίων", περιοδικό "Μακεδονική Ζωή", τεύχος 153, Φεβρουάριος 1979, σελ. 40). Η θητεία του Ιωακείμ στη μονή έληξε το 1904, όταν έφυγε από τη Σιάγκα και πήγε στη Μονή Βλατάδων στη Θεσσαλονίκη.

Με τη μεταφορά της έδρας του μοναστηριού στους Δεμεράδες περιήλθε και η εποπτεία του στον Επίσκοπο Ελασσώνος. Από το 1898 όμως το Πατριαρχείο επανέφερε τη μονή στην αρχική της επαρχία και ανέθεσε την εποπτεία και τη φροντίδα της στο Μητροπολίτη Σερβίων και Κοζάνης Κωνσταντίο, ο οποίος στην από 29 Ιουλίου 1899 επιστολή του προς τους προκρίτους, ιερείς και χριστιανούς της επαρχίας του ανακοινώνει το γεγονός και προτρέπει να βοηθήσουν όλοι για την ανασυγκρότηση και την ανόρθωσή της : " □ η μονή αυτή η οποία υπήγετο εις την εποπτεϊάν της Ιεράς Μητροπόλεως, ένεκα καιρικών περιστάσεων εγκατελείφθη υπό των πατέρων και μετετέθη εις χωρίον Δεμεράδων και υπήχθη εις την εποπτεϊάν της Ι.Μ. Ελασσώνος. Προ έτους όμως περίπου το Πατριαρχείον την επανέφερεν εις τη εποπτεϊάν της Ιεράς Μητροπόλεως Σερβίων και Κοζάνης □ " (Βλ. σχ. Ι.Δ. Δημόπουλου, όπ. ανωτέρω).

Στη θέση του Ιωακείμ τοποθετήθηκε, το 1904, ο Αρχιμανδρίτης Άνθιμος, ο οποίος υπηρέτησε τη μονή μέχρι και τη δεκαετία του 1930. Ο Άνθιμος γεννήθηκε στη Τσαριτσάνη το 1854. Αφού τελείωσε το σχολείο Τσαριτσάνης συνέχισε σπουδές στη Σχολή Χάλκης απ' όπου αποφοίτησε. Χειροτονήθηκε και προχειρίσθηκε Αρχιμανδρίτης και ονομάσθηκε Πρωτοσύγκελλος της Ι.Μ. Ελασσώνος. Από το 1900 αδελφός της μονής και από το 1904 ηγούμενος. Από το 1915 έως το 1931 φέρεται να μετέφερε την έδρα του στους Δεμεράδες (αυτά αναφέρονται σε βιογραφικό του υπό του ιερέως Ιωάννου Αστερίου Τζήκα της 30ης Οκτωβρίου 1930). Το 1934 κατέγραψε τις περιουσίες των μονών Σιάγκας, Δεμεράδων και Σπαρμού που είχαν συγχωνευθεί. Απεβίωσε στις 6 Ιανουαρίου του 1938 στο μοναστήρι των Δεμεράδων όπου και ενταφιάσθηκε. Διακόνησε πρόθυμα και με ζήλο και τα δύο μοναστήρια. Έζησε υπηρετών την εκκλησία, ευεργετών πτωχούς και απεβίωσε εντελώς ακτήμων (Βλ. σχ. Ι.Δ. Δημόπουλου, όπ. ανωτέρω).

Η θητεία όμως του Άνθιμου δεν υπήρξε ανέφελη. Το έτος 1906 ξέσπασε μεταξύ των προεστών της Καστανιάς διαμάχη σχετικά με τη μονή. Ορισμένοι εκ των προεστών κατήγγειλαν στο Μητροπολίτη Κωνσταντίο τον Άνθιμο για ανηθικότητα και συνεργασία με τους Οθωμανούς, τονίζοντας μάλιστα ότι " □ η μεγαλύτερα του διατριβή γίνεται επί το πλείστον εις Λιβάδιον όπου επί πολλάς ημέρας συνδιασκεδάζει μετά του εκεί Μουδέρη και των υπαλλήλων αυτού τρώγων, πίνων και τραγουδών άνευ καλημαφίου τουρκικούς αμανέδες και λοιπά □ ". Αποδείχθηκε όμως αργότερα ότι επρόκειτο για ασύστατες συκοφαντίες των προεστών (Βλ. σχ. και Αθανάσιος Τσαρμανίδης, "Συμβολή στην Ιστορία της Επαρχίας Σερβίων κατά την περίοδο 1350-1912. Τόμος 2ος 1880-1912", Εκδόσεις Μ.Ο.Σ., Σέρβια 1995). Αντίθετα, ο Άνθιμος υπήρξε ευσεβής χριστιανός και ένθερμος πατριώτης, υποστηρίζοντας με κάθε τρόπο τα τμήματα των Μακεδονομάχων που διέρχονταν από το μοναστήρι του. Στο βιογραφικό του σημείωμα υπό του ιερέως Ιωάννου Τζήκα φέρεται και ως Γενικός Επόπτης των Μακεδονικών Σωμάτων ολόκληρης της Επαρχίας.

Πράγματι, υπό την εποπτεία και καθοδήγηση τόσο του Μητροπολίτη Σερβίων και Κοζάνης Κωνσταντίου και του ηγούμενου της Ι.Μ. Παναγίας της Ζιδανιώτισσας Ιλαρίωνα Ρολόγη όσο και της Επιτροπής Σερβίων, που απαρτιζόνταν από τους ιερείς Δημήτριο Οικονομίδη και Γεώργιο Παπαπαράσχο και τους Κων/νο Γεωργίου, Νικόλαο Κοκολιό, Κων/νο Μπέκιο, Σωκράτη Κοεμτζόπουλο και Γεώργιο Μάγο, το μοναστήρι έγινε κέντρο παραλαβής και προώθησης όπλων και εφοδίων και, κυρίως, κέντρο υποδοχής και φιλοξενίας των μαχόμενων τμημάτων (Βλ. σχ. και Λάζαρου Αθ. Παπαϊωάννου, "Ο Μακεδονικός Αγώνας στους Καζάδες Κοζάνης & Σερβίων", εκδ. Συνδέσμου Γραμμάτων και Τεχνών Νομού Κοζάνης, Θεσ/νίκη 1984) .

Στα χρόνια της ιταλο-γερμανικής κατοχής ζούσε στο μοναστήρι ο μοναχός Συμεών Μαρκοζάφτης, ένας ενθουσιώδης και θερμός πατριώτης, που παρείχε τακτικά τη φιλοξενία του στους αντάρτες, που δρούσαν στην περιοχή. Η συμμετοχή αυτή του ηγούμενου στην αντιστασιακή δράση προκάλεσε την εκ νέου καταστροφή του μοναστηριού από τους Ιταλούς, το 1943 (Βλ. σχ. Ι.Δ. Δημόπουλου, όπ. ανωτέρω).

Μία πρόσθετη συνέπεια αυτής της ερήμωσης της μονής κατά το Β' παγκόσμιο πόλεμο ήταν η εκ νέου υπαγωγή της στην εποπτεία της Ι.Μ. Ελασσώνος μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '50, όποτε και επανήλθε οριστικά στη δικαιοδοσία της Ι.Μ. Σερβίων και Κοζάνης χάρη στις άοκνες προσπάθειες του τότε Μητροπολίτη Κωνσταντίνου (σχετική η υπ' αριθμόν 2305/46/4-11-1955 απόφαση της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος) (Βλ και Ι.Δ. Δημόπουλου, όπ. ανωτέρω).

Το 1952, με σύμβαση που υπογράφηκε μεταξύ της Εκκλησίας και του ελληνικού δημοσίου, δέκα χιλιάδες στρέματα από τα χωράφια και τα δασολίβαδα της μονής παραχωρήθηκαν στην Κοινότητα Καστανιάς και διανεμήθηκαν σε ακτήμονες κατοίκους της (Βλ. σχ. και Ηλίας Λαμπρέτσας, "Μικρόβαλτο", εκδόσεις Ινστιτούτου

Βιβλίου και Ανάγνωσης Κοζάνης, Κοζάνη 2000).

Το 1961 ηγούμενος του μοναστηριού τοποθετήθηκε ο μοναχός Δαμιανός, κατά κόσμον Γεώργιος Μαυρίδης. Ο Δαμιανός γεννήθηκε στο Δαφνερό Γρεβενών το 1933. Εκάρθη μοναχός το 1958 στην Ι.Μ. Αγίας Τριάδος Λιαριούς. Χειροτονήθηκε πρεσβύτερος και τοποθετήθηκε ως ηγουμενεύων της Ι.Μ. Σιάπκας και εφημέριος Καστανιάς. Ο Δαμιανός όμως παρέμεινε στη μονή μόνο για ένα έτος (Βλ και Ι.Δ. Δημόπουλου, όπ. ανωτέρω). Μετά και αυτήν την εγκατάλειψή της, η μονή απερημώθηκε εκ νέου. Πολλά από τα κελλιά της, η πύλη της και οι βοηθητικοί της χώροι κατέρρευσαν. Σχετικά πρόσφατες επεμβάσεις - κατ' όνομα μόνο σωστικές - αντί να αποκαταστήσουν την προϊούσα φθορά, αλλοίωσαν, με τη βάρβαρη χρήση σύγχρονων δομικών υλικών, την όψη της μονής. Σήμερα την επιμέλεια του μοναστηριού έχει ο εκάστοτε εφημέριος της Καστανιάς.

Δ. Το κτιριακό συγκρότημα της Μονής

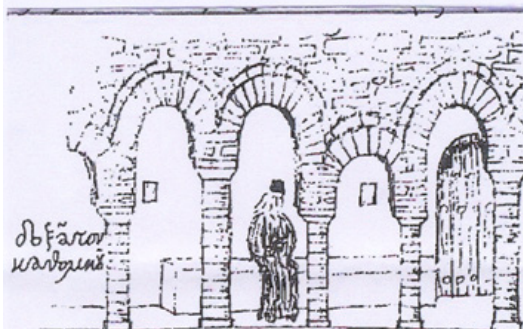

Το μοναστήρι αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα φρουριακής μοναστηριακής αρχιτεκτονικής (Αν. Ορλάνδος). Το αφ' εαυτού ανθεκτικό λίθινο εξωτερικό περιτοιχισμα της μονής, που προοριζόταν να προσοπίσει την ασφάλειά της, ισχυροποιείται ακόμη περισσότερο και από εσωτερικά λίθινα υποστηρίγματα, που καταλαμβάνουν ολόκληρη τη βόρεια εσωτερική επιφάνεια του περιβόλου. Χάριν δε της οικονομίας χώρου και υλικών, ο τειχοπερίβολος της μονής σχηματίζει τη μία παρειά πολλών προσοικοδομημένων επ' αυτού κτισμάτων.

Η είσοδος της μονής - που, κατά τη βυζαντινή μοναστηριακή αρχιτεκτονική, καλούνταν "πυλών" ή "πυλών" ή, απλά, "πύλη" - είναι τοποθετημένη,

σύμφωνα προς το φρουριακό χαρακτήρα του συνόλου, σε μικρό ύψος, στην ανατολική παρειά του περιβόλου. Σχηματίζεται δε ένας επιμήκης διάδρομος - αποκαλούμενος "διαβατητικόν" ή "παροδικόν" ή "βαστέρνιον" - ο οποίος, διατρυπώντας το παχύ τείχος του περιβόλου, οδηγεί μέχρι την εσωτερική αυλή. Στην πύλη, η οποία έχει τοξωτό υπέρθυρο, υπήρχε δίφυλλη ξύλινη πόρτα, η οποία δεν σώζεται πλέον. Πάνω ακριβώς από το τοξωτό υπέρθυρο της πύλης σώζεται, στην κατακόρυφη εξωτερική παρειά του τείχους, αβαθής κόγχη, εν είδει τυφλής αφίδας, η οποία περιβάλλει την εικόνα του Αγίου Αντωνίου.

Η εσωτερική διάταξη των κτισμάτων της μονής παρουσιάζει το κλειστό αλλά οργανικό και ενιαίο σχέδιο, που επέβαλε ο κοινός βίος των μοναχών αλλά και ο φρουριακός χαρακτήρας του καθιδρύματος. Συγκεκριμένα, όλα τα κτίσματα της μονής τοποθετούνται σε συνέχεια, ούτως ώστε, προσερεϊδόμενα στον εξωτερικό περιβολο, να περιβάλουν την ευρύχωρη εσωτερική αυλή, η οποία εκτείνεται σε δύο επίπεδα. Αναλυτικά, στην ανατολική πλευρά του περιβόλου είναι κτισμένως ο πυλώνας, ο οποίος περιστοιχίζεται κατά μεν το βορρά από το ηγουμενείο κι το αρχονταρίκι, που ήσαν διώροφα, κατά δε το νότο από τέσσερα κελλιά. Τη δυτική πλευρά καταλαμβάνουν οι βοηθητικοί χώροι της μονής : η Τράπεζα, η Εστία, το Δοχείον (αποθήκη), το Μαγκπιείο (φούρνος) καθώς και τέσσερα κελλιά. Στη νότια πλευρά είναι κτισμένα, μεταξύ πέντε κελλιών, το καθολικό της μονής και ο νάρθηκας. Στον τομέα αυτό σώζονται και τα ευρύχωρα, λιθόκτιστα στην οροφή τους και ημικυλινδρικά υπόγεια της μονής. Δέον, εν προκειμένω, να επισημανθεί μία αξιοπρόσεκτη παρέκκλιση από το

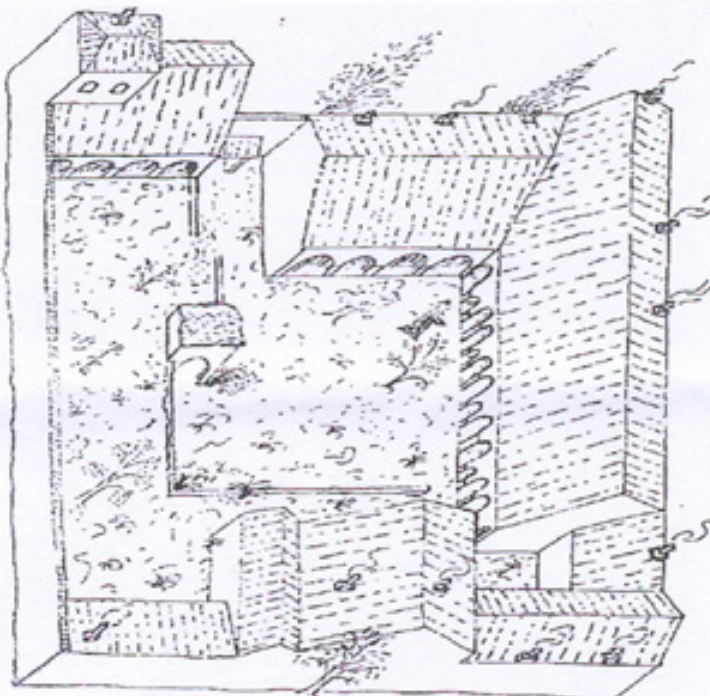

αυστηρό σχέδιο για την κατά τα ανωτέρω διάταξη του εσωτερικού των βυζαντινών μοναστηριών : το καθολικό της μονής του Αγίου Αντωνίου δεν είναι κτισμένο στο μέσον της εσωτερικής αυλής αλλά, αντίθετα, στο νότιο τομέα της, ανάμεσα στα κελλιά. Από την Ιουστινιάνεια ακόμη περίοδο, κύριο χαρακτηριστικό της ανατολικής βυζαντινής μοναστηριακής αρχιτεκτονικής αποτελούσε η χωροθέτηση του καθολικού στο γεωμετρικό κέντρο του μοναστηριού κατά τρόπο ώστε να τονίζεται και η πνευματική σημασία του και να εξαιρείται η ατομικότητά του σε σχέση με όλα τα περιβάλλοντα κτίσματα. Αντίθετα, η δυτική αρχιτεκτονική παράδοση, αν και υιοθέτησε το κλειστό ανατολικό σχέδιο, ενέτασσε το καθολικό στη μία από τις πλευρές της αυλής.

Το καθολικό της μονής, του οποίου οι διαστάσεις είναι εξαιρετικά μικρές, είναι ένας μονόχωρος δρομικός ναός (ή αλλιώς μονόκλιτη βασιλική), μετά νάρθηκος, στεγασμένος με ξύλινη αμφικλινή στέγη. Αποτελεί δε τυπικό παράδειγμα των μικρών διαστάσεων ναών, που οικοδομούνταν σε όλες τις ηπειρωτικές περιοχές της Χερσονήσου του Αίμου κατά τη μέση και ύστερη βυζαντινή περίοδο αλλά και κατά τους χρόνους της Τουρκοκρατίας, στον τύπο της μονόχωρης ορθογώνιας αίθουσας (Π. Βοκοτόπουλος). Ο νάρθηκας είναι και

αυτός εξαιρετικά μικρών διαστάσεων χωρίζεται δε από το καθολικό με κανονικά δομημένο τοίχο, στο κατώτερο κεντρικό σημείο του οποίου έχει ανοιχθεί μια μικρού ύψους τοξοειδής είσοδος, για την επικοινωνία των δύο χώρων. Το δάπεδο τόσο του καθολικού όσο και του νάρθηκα είναι επενδεδυμένο με μεγάλες ορθογώνιες λίθινες πλάκες.

Τοιχογραφίες δεν σώζονται σε κανένα από τα κτίσματα της μονής. Ο μοναδικός αγιογραφικός διάκοσμος αποτελείται από φορητές εικόνες, ελάχιστες από τις οποίες θα μπορούσαν να αναχθούν χρονολογικά στον 18ο αιώνα. Οι υπόλοιπες είναι δωρεές της Ιεράς Κοινότητας του Αγίου Όρους, χρονολογούνται μόλις στις αρχές του 20ου αιώνα και είναι φιλοτεχνημένες από τον αθωνίτη μοναχό Παΐσιο (Δ. Μακρής).

Στο προαύλιο της μονής ήταν κτισμένο περίστω ή περιστύλιο, που αποκαλούνταν από τους βυζαντινούς "έμβολο" ή "ηλιακό". Πρόκειται για συγκρότημα λίθινων πεσσών ή κίωνων σε σειρά, επί των οποίων στηριζόταν αψίδες και το οποίο περιέβαλε την εσωτερική αυλή του μοναστηριού, ως στοά μπροστά από κάθε οικοδομήμά του. Ο Αργύριος Κούντουρας μας το περιγράφει ως εξής : "□ και ήτον όλα τα κτήρια της θεοσώστου ταύτης μονής έχοντα εις το έμπροσθεν μέρος αυτών δοξάτον λίθινο, πολλά επιμελημένον και ως ικανό λογιζόμενον το πλάτος. Κατά το μεσημβρινόν □ ήτο το δοξάτον ετούτο μετά στρογγυλεμένων καμαρών κατά τρίλοβον συνεχόμενην διάταξιν διά το να έχη εις την σειράν μίαν αφηλήν και δύο χαμηλάς κολόνας. Προσέτι δε και κατά το αρχονταρίκιον και το ηγουμενείον, δοξάτον με

καμάρας εις το αναμεταξύν επίσης των κολόνων ήτο, ως μαρτυρούσιν και σήμερα τα ερείπια □ Το δυτικόν κατέρχεται από του μαγκιπείου και της τράπεζας μετά καμάρας και του δοχείου, έτερα κελλία μετά δοξάτου, προσβλέπουσιν την κάτω αυλήν □ ". Από το περίστω αυτό σώζεται σήμερα μόνο ένας λίθινος κίονας και η αψίδα του στην ανατολική πλευρά της αυλής, μπροστά από το αρχονταρίκι και δίπλα ακριβώς από το διαβατικό του πυλώνα της μονής.

Στην εσωτερική αυλή του μοναστηριού βρίσκεται και η λιθόκτιστη κρήνη του, ένα κομψοτέχνημα που προβάλλει κάτω από μια ημισφαιρική κωνοειδή λίθινη στέγη, υποβασταζόμενη από δύο συμπαγείς τοίχους - κατά το βορρά και την ανατολή - και από έναν λίθινο πεσσό. Οι δύο πλευρές - η νότια και η δυτική - επιτρέπουν την πρόσβαση στην κρήνη, αφού συνδέονται με δύο αψίδες (τοξωτούς τοίχους), που στηρίζονται στον πεσσό, δημιουργώντας ένα ακόμη προστώ. Η εξαίσιος αυτή κρήνη αποτελεί μία από τις συνθετώτερες και μνημειωδέστερες μορφές κρημών, που σπάνια απαντάται σε καθιδρύματα εκτός της αθωνικής μοναστικής πολιτείας.

Τέλος, ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει και για τη λιθόκτιστη μονότοξη γέφυρα, που σώζεται εγγύτατα στο κτιριακό συγκρότημα της μονής.

E. Εορτές, πανηγύρεις και θρύλοι για τη Μονή

Το μοναστήρι πανηγυρίζει την 1η Σεπτεμβρίου, ημέρα μνήμης του Αγίου, στο όνομα του οποίου τιμάται. Η λαϊκή παράδοση της περιοχής πιστεύει μάλιστα πως ιδρυτής της μονής υπήρξε ομώνυμος αναχωρητής, που ασκήθηκε στην περιοχή. Λαϊκή διήγηση μας ιστορεί ότι "Ο Άγιος φανερώθηκε κάποτε σε τοσπάνηδες των Ντεμιράδων Ελασσώνος, που πρώτη φορά τον έβλεπαν στα μέρη τους. Κάθισε λίγο να ξεκουραστεί, κουβέντιασε μαζί τους και ύστερα έφυγε και ήρθε εδώ, στην έρημη τότε τοποθεσία του σημερινού μοναστηριού. Έζησε σε τούτο το μέρος μόνος του για πολλά χρόνια, με προσευχή και νηστεία. Οι βαθιές τρύπες πάνω στα βράχια, γύρω από το μοναστήρι, έγιναν από το αιχμηρό ραβδί του Αγίου. Κάποτε, μάλιστα, θέλησαν οι δαίμονες να τον βάλουν σε πειρασμό. Εκείνος όμως τους κάρφωσε πάνω στους βράχους και από τότε δεν τόλμησαν πια να τον ξαναπειράξουν. Ο Άγιος πέθανε σε βαθιά γεράματα και οι κάτοικοι, για να τον τιμήσουν, έκτισαν το ονομαστό μοναστήρι και το αφιέρωσαν στη μνήμη του." (Δ. Μακρής).

Σε αυτή τη θείκη εξουσία του Αγίου επί των δαιμόνων προσέτρεχαν οι κάτοικοι της περιοχής, όταν καθήλωναν - προς θεραπείαν των - τους ψυχικά ασθενείς συγγενείς τους στο πλακόστρωτο δάπεδο του νάρθηκα του καθολικού της μονής, όπου ακόμη και στις ημέρες μας σώζονται δύο ζεύγη τρομερών αλυσίδων. Ο Νικόλαος Κοεμπζόπουλος, μάλιστα, μνημονεύει ότι " □ ως την απελευθέρωση του 1912 οι κάτοικοι του

Καζά Σερβίων και περιχώρων εσυνήθιζον να στέλνουν στη μονή του Αγίου Αντωνίου όσους έχαναν τα λογικά τους ή τους έπιανε υποχονδρία."

Υποσημειώσεις

Η λέξη "έρανος" και το εξ αυτής παραγόμενο ρήμα "ερανίζω" (< *Fερ -) είναι ομόρριζα με τη λέξη "εορτή" (< *Fερ - < *Fe - For - τά). Αμφότερες δε οι λέξεις "έρανος" (κατά μία έννοια) και "εορτή" σημαίνουν τη γιορτή, το πανηγύρι, το συμπόσιο αλλά και την ανταπόδοση χάριτος. Η φράση "ήρα φέρειν" (ήρα < *Fηρ -) σημαίνει ότι προσφέρω κάτι αρεστό.

Όλγα Κορνημού-Κακριδή, "Ομήρου Ιλιάδα", εκδ. Ι. Ζαχαρόπουλου, Τόμος Α', σελ. 86-87.

Ησίοδος, "Ασπίς Ηρακλέους", 181

Ορφεύς, "Αργοναυτικά", 129 και Απολλώνιος ο Ρόδιος, "Αργοναυτικά", Α, 65 και Αθαν. Αγγελόπουλος, "Η προϊστορική Ελλάδα - Λεξικόν Τοπωνυμίων", εκδ. ALDEBARAN, Αθήνα 1999.

Στράβων, "Γεωγραφικά", Βιβλίο Ζ', Ε. και Θ. Γεωργιάδης, "Η αρχαία Μακεδονία κατά τον Στράβωνα", εκδ. Μαλλιάρης-Παιδεία, Θεσ/νίκη 1993, σελ. 172 επ.

Λίβιος, 44, 2

Πτολεμαίος, "Γεωγραφική Υφήγησις", Γ', 13, 36.

Μαργαρίτης Γ. Δήμιτσας, "Αρχαία Γεωγραφία της Μακεδονίας - Μέρος Β', Τοπογραφία", εκδ. Βιβλιοθήκης Συλλόγου προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων, Αθήνα 1874, σελ. 67 και 77

Αντ. Κεραμόπουλος, "Το αρχαίο όνομα του Σαρανταπόρου", εφημερίδα "ΕΝΩΣΙΣ", Κοζάνη, φύλλο 634/23-9-1962 και του ίδιου Π. Α. Α. 6, 1931, 314 επ.

"Πρακτικά Αρχαιολογικής Εταιρίας", 1914, σελ. 188-208 και Fr. Stahlin, "Das Hellenische Thessalien", 1924, σελ. 19-22.

Μαργαρίτης Γ. Δήμιτσας, όπ. ανωτέρω

Αθ. Τσαρμανίδης, "Συμβολή στην Ιστορία της Επαρχίας Σερβίων κατά την περίοδο 1350-1912. Τόμος 1ος 1350-1880", Εκδόσεις Μ. Ο. Σ., Σέρβια 1995, σελ. 69 και Γρ. Τσιρίγκας, "Άνω Μακεδονία", Θεσ/νίκη 1995, σελ. 112-113.

Θ. Ριζάκης-Ι. Τουράτσογλου, "Επιγραφές Άνω Μακεδονίας", Τόμος Α', Κατάλογος Επιγραφών, Αθήνα, 1985

Δημήτριος Σαμσάρης, "Ιστορική Γεωγραφία της Ρωμαϊκής Επαρχίας Μακεδονίας", εκδ. "Μακεδονική Βιβλιοθήκη", Εταιρίας Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1989

Δημήτριος Σαμσάρης, όπου ανωτέρω και Γαβριήλ Συντομόρου, "Σαραντάπορο, Κιλκίς, Λαχανάς : οι πρώτες μας νίκες", Εκδ. Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2002, σελ. 73 επ.

Πάυλος Π. Γεννηματάς, "Η τοπωνυμολογία ως τεχνολογία και τα ελληνικά τοπωνύμια εις την ξηράν και την θάλασσαν", Αθήνα 1977

Άννα Βογιατζή, Σερβοκροατικό - Ελληνικό Λεξικό, Θεσσαλονίκη 1990

Δ. Δημητράκος, Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης, Τόμος 1Β, εκδ. "Δομή", Αθήνα 1964

Σχετική η ενθύμησις κάποιου ιερέα "Παπαγιώργη", που σώζεται σε Μηνολόγιο της Ι. Μ. του Αγίου Αντωνίου. Βλ. σχετ. Αθανάσιος Τσαρμανίδης, όπ. ανωτέρω.

Αθανάσιος Τσαρμανίδης, όπ. ανωτέρω, σελ. 46-47.

Ηλίας Λαμπρέτσας, "Μικρόβαλτο", εκδόσεις Ινστιτούτου Βιβλίου και Ανάγνωσης Κοζάνης, Κοζάνη 2000, σελ. 30.

"Travels in Northern Greece", London 1835, Τόμος 3ος, σελ. 329-339 και Αθ. Τσαρμανίδης, όπ. ανωτέρω, σελ. 66-68.

Χαρ. Μεγδάνης, "Απογραφική Έκθεσις Τοπαρχίας Σερβίων", Αθ. Τσαρμανίδης, όπ. ανωτ, σελ. 81 και Μιχαήλ Καλινδέρης, "Γραπτά Μνημεία από τη Δυτική Μακεδονία χρόνων τουρκοκρατίας", Πτολεμαίδα, 1940.

Κων/νος Γουναρόπουλος, "Κοζανικά", περιοδικό "Πανδώρα", Αθήνα 1872.

Νικόλαος Θ. Σχινάς, "Οδοιπορικοί Σημειώσεις Μακεδονίας, Ηπείρου, νέας οροθετικής γραμμής και Θεσσαλίας", εκδ. "Messenger d' Athenes", Αθήνα 1886, Φυλλάδιο 1ο, σελ. 83-84.

Σχετικό το ακόλουθο ανέκδοτο έγγραφο των Νεοχωριτών προς το Μητροπολίτη Σερβίων και Κοζάνης, με ημερομηνία 1η Αυγούστου 1898 : " εν τω εις ερείπια μεταβληθέντι Νεοχωρίω, εν ω κατώκουν και οι προπάτορες ημών, από τεσσαράκοντα ολόκληρα έτη μέχρι της σήμερον, διεσώθησαν πολλά βακούφικα κτήματα επ' ονόματι Αγίας Τριάδος ". Βλ. Αθ. Τσαρμανίδης, όπ. ανωτέρω, σελ. 79-80.

Νικόλαος Κοεμτζόπουλος, "Ένας προδότης εκτελείται", περιοδικό "Μακεδονικό Ημερολόγιο", Θεσ/νίκη 1969, σελ. 193 επ.

Βιβλιογραφία

- 1) Αναστάσιος Κ. Ορλάνδος, "Μοναστηριακή Αρχιτεκτονική", Αθήνα 1958.
- 2) Παναγιώτης Α. Βοκοτόπουλος, "Η εκκλησιαστική αρχιτεκτονική εις την Δυτικήν Στερεάν Ελλάδα και την Ήπειρον από τέλος του 7ου μέχρι του τέλους του 10ου αιώνας", εκδόσεις Κέντρου Βυζαντινών Ερευνών, Θεσσαλονίκη 1992.
- 3) Αργύριος Μεν. Κούντουρας, " Έκφρασις ήγουν περιγραφή της Ιεράς και Σταυροπηγιακής Μονής του Αγίου Αντωνίου Σιάκκας", Κοζάνη, 1973.
- 4) Δημήτριος Μακρής, "Φορτωμένο ιστορικές μνήμες το μοναστήρι του Αγίου Αντωνίου στην Καστανέα των Σερβίων", περιοδικό "Μακεδονική Ζωή", τεύχος 150, Φεβρουάριος 1979.
- 5) Νικόλαος Κοεμτζόπουλος, "Ένας προδότης εκτελείται", "Μακεδονικό Ημερολόγιο", Θεσ/νίκη 1969.

Τα σκαριφήματα, που συνοδεύουν το κείμενο, αναπαρήγαγα από το σύγγραμμα του Αργύριου Κούντουρα.